

HORIZONTOK FELETT, ALATT

De jó, de jó, Liliputban
mélység helyett mini kút van,
s nekik, kik máshonnan mérik,
mélységesnek számít mégis.

De jó, beléptem a PEN-be,
térdig tinta-Antwerpenben
Londonokig kelek ott át
vonszolván az egész flottát.

De jó, de jó papírhajó,
admirális-légynek való –
fedélzetre lép egy ökör,
s behorpad a tengertükör.

De jó ott a tenger alatt:
felettünk a felleg halad,
de a tengerfelszínjelleg
bírja, ha nehéz a felleg.

Ungváry Rudolf

A SZÓKINCS BŰVÖLETÉBEN

**Bartos Tibor: EGYMÁST ÉRTELMEZŐ MAGYAR SZAVAK
ÉS FORDULATOK TÁRA – *Holmi*, 1996/11.**

A XVIII. században fel kellett fedezni az élő magyar nyelvet, a XIX. század elején pedig meg kellett újítani. Mindez szavak felfedezésével és új szavak megteremtésével járt. Mondhatnánk azt is, hogy azokban a századokban irodalmi és intellektuális szemantikai forradalom zajlott le a magyar kultúrában. Azóta garmadányi szavunk tűnt (avult?) el, és – különösen ami a szaknyelvet illeti – még több új keletkezett. Kérdés, ma ugyanazt a magyar nyelvet beszéljük-e, mint kétszáz évvel ezelőtt? Ami a szókincs et illeti, aligha.

Bartos Tibor a felejtéssel szegül szembe. Évtizedek alatt érlelt szótárával olyan, akár egy szemantikai erőművész: egyéni teljesítmény formájában emeli az aktualitás magasságába az általa összegyűjtött, kiegészített és elrendezett irdatlan mennyiségű szókincs et.

Ehhez van tömérdek tapasztalata. Köztük talán a legfontosabb, hogy a – találó – megfogalmazáshoz vezető folyamat kaotikus. Olyan véletlenszerű, még a valószínűségeknek is fittyet hányó dolog, akár a felhőgomolyok fraktáljai. Nemhiába „füstölög” az ember, ha olyasmin jár az esze, ami bosszantó, nehezen megoldható vagy felfogható. A gondolat, a füst vagy a felhők gomolygása egyaránt zűrzavaros folyamat terméke, melyet a matematikusok a „nem lineáris” jelzővel illetnek, és – legalábbis ami a füstöt és a felhőképződést illeti – a mai káoszelméletek kedvelt példái. Bartos mindezt egyszerűbben, a fordítói kézművesség nyelvén fogalmazza meg: „Aki... ír, annak lehető hosszú sorokon kell a szemét legeltetnie. Hiszen ha tudná az ilyen, mit keres a szótárban, nem is kellene keresnie... a tudás sejtelve vezetí inkább... amire véletlenül bukkan, az kell neki éppen. Merő más, mint amit kerestt.”

E tapasztalatából következik, hogy olyan szótárt készített, amelynek struktúrája lényegét tekintve nem a megformálásában, a felosztásában van, hanem a tartalmában; abban, hogy egy-egy fogalomkörön belül milyen szavak sorjáznak egymás után oldalakon keresztül, egymásból következő, egymásnak jelentésükkel felelgetve. Más szóval ez a szerkezet elsősorban nem explicit, hanem implicit formában létezik. Szótára ugyanis minden látszat ellenére inkább afféle „regény”: szöveg és nem

a R b_n

formájú lexikai struktúra (ahol **a** vezérszó, **R** valamilyen [azonossági, ekvivalencia, generikus, partitív, oksági stb.] reláció, **b_n** pedig *n* számú kapcsolódó szó). Látszatra ugyan nála az **a** jelű vezérszavakat az egyes fogalomkörök címszavai (pl. **195. HATÁR**, **196. BENN**, **197. KINN**), az **R** relációt a pontosabban nem meghatározható „rokonértelműség”, a **b_n** jelű kapcsolódó szavakat pedig az a rokon értelmű szótömeg képviseli, amely az egyes vezérszavakhoz tartozik.

Egy-egy vezérszóhoz tartozó szóösszességet Bartos fogalomkörnek nevez. Ezek a fogalomkörökön belül meglehetősen szabadon, Bartos képzeletének szárnyalása által vezérelten következnek a szavak. Inkább beszélhetnénk velük kapcsolatban szereteágazó szemantikai „történetekről” (például az itt bemutatott **195. HATÁR**, a **196. BENN** és a **197. KINN** a történetek „címe”). Maguk a „történetek” nemcsak az adott fogalomkör vezérszavával függnek össze (például a **gyepű**, az **oldalvonal**, a **kerítés** a 195-ös „határossággal”, a **határon túl**, a **szélső**, a **szérűskert** a 197-es „kinnséggel”), hanem tartalmuk következtében az azonos fogalomkörön belüli szavak is összefüggnek egymással (például a **gyepű** a **határon túllal**, az **oldalvonal** a **szélsővel**, a **kerítés** a **szérűskerttel**). Ugyanúgy elábrándozhatunk rajtuk, fellelkesülhetünk, vagy kataritikus „aha” élményeink lehetnek, akár egy prózai mű olvastán.

És van Bartos szótárszerkesztésében annyi önkény is, mint bármelyik prózai történetben (például a **gyepű**, az **oldalvonal** vagy a **kerítés** tartozhatna akár a **197. KINN**, a **határon túl**, az **oldalvonal** és a **szérűskert** pedig akár a **195. HATÁR** fogalomköréhez).

Bartos ez ügyben is a szellemi kézművesek évszázados tapasztalatára hivatkozik, amiért özönnyi szót sorjáztat egy-egy fogalomkörben a lehetséges asszociációk érdekében: „Az *abécérendes szinonimátárát is azért csapjuk be dolgunkvégezetlen, mert két-három társítható szó aprajával fizet ki. Ahol a bökkenő támad a tollforgató fejében, ott bizony lazítandó a teljes környék, csak úgy gördülhet el az útból, aminek az angol neve írástorlasz.*” Vagy ahogy egy másik helyen írta: „...körbelazítani a bökkenőt, nem fejjel a gondolati torlasznak!” Fogalomkörei tehát azért csordulnak minduntalan túl, mert teljességre tör, minden lehetséges szótárhasználói képzetársítást ki akar elégíteni; ezt csak úgy valósíthatja meg, ha szinte végteleníti a szóba jöhető „rokon értelmű” szavak felsorolását.

Alighanem ebben a burjánztatásban van a leginkább igaza. Érdekes, hogy éppen ezen a ponton védekeznek: „*Csak hát az illem! Repesés, sikoltozásig, hová vezet ez? Más nemzet mintha inkább megbocsátaná fiának-lányának a vértolulást...*” Nyilván azért illetlenség, amit csinált, mert – saját szavaival – „*személyes volt, mert az mulattatta*”; de éppen ez a személyesség a teljesítményében a maradéktalanul hiteles.

A tapasztalatain kívül van néhány vezéreszméje is.

Az első vezéreszméje a logikával és annak haszontalanságával függ össze: „*Soha szót aszerint nem keresünk, hogy egy rendszerelmélet vektordiagramjában merre helyezkedik el.*” A mulatságos ebben az eszméjében nem is a „*soha*”, és nem is az, hogy „*a vaslogika baj volt már kezdetben*”, mert hát az ész bajjal jár, hanem az, hogy valójában ő maga is valamilyen vaslogika szerint jár el, csak éppen nem annak nevezi. A több száz általa kiválasztott és sorrendbe rakott fogalomkör jó néhány jövődöbéli használójának szemében eleve szigorú „*vaslogikát*” képvisel, és csak e logika szerinti észjárás indokolhatja, hogy Bartos melyik szót melyik fogalomkörbe sorolja.

Az osztályozáselméletben enumeratív rendszernek nevezik azt a csoportosítást, amelyet Bartos használ. Az ő csoportosítása is intellektuálisan szerkesztett, van annyira logikus, mint bármely más, netán az általa említett rendszerelmélet eredményeit felhasználó, „*vektordiagramokkal*” (is) reprezentált struktúra. Vagy saját fogalomkörének rendszerét s a fogalomkörökön belül azt a rendezést, mely szerint rokon értelmű szavait felsorolja, ő nem tartaná logikusnak?

Minden „logika” csak bizonyos nézőpontból hasznos. Bartos logikája elsősorban az *intuitív*, „kaotikus” kereső igényeit elégítheti ki. Ebből azonban nem következik, hogy nincs szükség a *módszeres* kereső formalizáltabb „logikai” igényeinek kielégítésére. Más szóval: csak a mindennapok gyakorlatában ritkán alkalmazható formális, kétértékű logikában létezik az az eset, hogy egy igaz állítás tagadása csak egy hamis állítás lehet. A mindennapi, de még a politikai és filozófiai gondolkodásban is ennél jóval nagyobb a szabadságunk: egy értelmes fölismerésnek, egy hasznos dolognak az ellentéte egy másik értelmes felismerés, egy másik hasznos dolog lehet.

Az a fogalmi rendszer, mely Bartos élvezetes ösztönösségéből megszületett, és annyira összhangban van a „kaotikus” kereső igényeivel, akkor lenne maradéktalanul praktikus, ha a módszeres keresés követelményeit *is* kielégítené. Magyarán: Bartos – akárcsak Póra vagy Roget – fogalomkörei úgy istenigazából önmagukban nem állnak meg, noha nagyon is használhatók. Mire gondolk?

(1) Egyrészt arra gondolok, hogy nem is olyan egyszerű a helyzet ezzel a szinonímiával; abban az értelemben, hogy „azonos értelmű”, tulajdonképpen nem is létezik.

Ehhez gondoljuk végig a következő példát: értelmes állítás, hogy „aki nem tud magyarul, nem tudhatja, hogy a telefon ugyanazt jelenti, mint a távbeszélő”. Ha e két szó jelentése *tényleg* azonos volna, akkor egymással nyugodtan fölcserélhetők lennének, hiszen ami azonos, az maradéktalanul helyettesítheti egymást. De ha példánkban ezt tennénk, a mondatnak már semmi értelme nem lenne: „aki nem tud magyarul, az nem tudhatja, hogy a telefon ugyanazt jelenti, mint a telefon”.

Vagy: a **kutya** nem ugyanazt jelenti, mint az **eb**. Nem mondhatom, hogy „kutya ura fakó”, „késő bánat, kutya gondolat”, vagy „eb legyen, ha...”, de még csak azt sem, hogy „kutyaadó”. Más szóval a **kutya** fogalmának nem ismertetőjegye, hogy szerepelhet a felsorolt állandósult fordulatokban, és az sem ismertetőjegye, hogy a kutyákra vonatkozó adó (az ebadó) összetett szavának előtagját vele fejezik ki.

Ugyanakkor teljesen meghatározatlan, hogy hol ér véget a szinonímia? Szinonímája volna a **határnak** a **partvonal**?

Valójában szinonímián mindig csak azt az esetet értjük, amikor két szónak ugyanaz a terjedelme (szűkebb logikai értelemben ezt nevezik „jelentésnek”, megkülönböztetve a használat által keletkező „értelemtől”). Ez a **telefonra** és a **távbeszélőre** meg a **kutyára** és az **ebre** érvényes (mindkét szópár esetén mindig ugyanazokra és csak ugyanazokra a dolgokra mutathatunk rá).

A **határ** és a **partvonal** esetén más a helyzet: a **partvonal** terjedelme sokkal kisebb, sokkal kevesebb dologra vonatkozik, mint a **határ** (hiszen az **országhatár**, az **időhatár** vagy a **mezsgye** nem **partvonal**, más szóval minden **partvonal határ**, de nem minden **határ partvonal**). A két fogalom között más az összefüggés; nem a szinonímia, hanem a generikus kapcsolat. A **partvonal fajtája** a **határnak**, nem pedig *szinonímája*. Ha használni kell a generikus kapcsolatot, kiderül, Bartos is pontosan ismeri, hiszen azt írja, hogy „*a hajóács csak ács, elvégre kutya a hátúszó kutya is*”. Mi más ez, mint annak megfogalmazása, hogy a **hajóács** fajtája az **ácsnak**, a **hátúszó kutya** pedig fajtája a **kutyának**. Csak éppen az utóbbi példálul más (esetünkben a viselkedési) szempontból a fajtája, szemben mondjuk a **vadászkutyával** és a **rendőrkutyával**, melyek a rendeltetés szempontjából a **kutya** fajtái.

Rokonértelműség tehát meglehetősen sokféle összefüggésben lehetséges. A **határ** és a **védelem** esetén a „tárgya”, a **kés** és a **vágás** esetén az „eszköze”, a **patak** és a **folyó** esetén az „eredete” (ezeket az oksági összefüggéseket foglaltuk össze a következő oldalakon látható példában a **ráutalnak** kapcsolatnévvel), a **határ** és a **netovább** esetében a „tulajdonsága” az összefüggés alapja.

Mindezzel a rokon értelmű szavak szótáraiban előbb-utóbb számot kell vetni, és a hagyományosnál pontosabban jelölni kellene, mikor van szó valódi szinonimákról, és mikor a különféle kapcsolatfajtákról. (A „valódi” szinonímia esetét tüntettük föl a későbbi következő példánkban **határ – limes** esetén.) A szinonímia ugyanis nem annyira rokonértelműség, mint inkább azonos terjedelműség, s mint ilyen, alapvetően különbözik minden (generikus, partitív, oksági stb.) értelmi összefüggésen alapuló rokonértelműségtől, ahol két fogalom között nincs szó azonos terjedelemtől. Egy-egy szó rokon értelmű szavainak a száma valójában annyi, mint égen a csillag, hiszen minden mindennel összefügg. Épp az ellenkezője igaz annak, mint amit Bartos állít: „*a szavak [nem] rokon értelműek eleve*”. Olyan rokon értelmű szavak szótárára lesz előbb-utóbb szükség, melyben a szavak közötti rokonértelműségeket az összefüggések típusai szerint csoportosítva tüntetik fel.

Mindebből következik, hogy Bartos munkájának terméke sokkal több, mint szinonimatár. Tezaurusznak kellene neveznünk, már csak a szónak abban az értelmében is, hogy valódi és gyönyörűsége kincsestár. De mert ez nem annyira magyaros szó, nevezhetjük úgy, ahogy Póra Ferenc is nevezte a magáét: *a beszélt magyar nyelv rokon értelmű szavainak tára*.

(2) Az előbbi (1) gondolatomból következik a másik. Minden csoportosítás, még a leglogikusabb, de még a legköltségteljes is az eleven szemű önkény terméke. Minden önkényes csoportosítás hátrányát csak egy másik önkényes, az elsőével lehetőleg teljesen ellentétes szempont alapján végzett csoportosítással lehet kiegyensúlyozni. Kutya-harapást szőrivel...

Bartos szótárának fogalomcsoportjai nem alkotnak úgynevezett diszjunkt, egymástól tartalmilag egyértelműen elváló osztályokat. Se szeri, se száma az egyes csoportokban az olyan szavaknak, szavak csoportjainak, melyek valamelyik másik, sőt még har-

madik vagy negyedik csoportba is besorolhatók volnának. Ez így is van rendjén, más-képp nem is lehetne. Csak kéne egy teljesen más elveken alapuló kiegészítő rendező rendszer is, amely – szemben Bartos intuitivitásával – formális elveken alapszik.

Nem a szavak betűrendes mutatójáról van szó, mert az eleve természetes tartozéka az olyan szótárnak, mely főrészában csoportosítva tartalmazza a szavakat. Arról van szó, hogy a fogalomkörökben szereplő minden egyes szó maga is kapcsolódik más szavakhoz, mégpedig nemcsak olyanokhoz, melyek az adott fogalomkörben találhatóak. Ezek a szavak közötti közvetlen kapcsolatok legalább olyan fontos „sorvezetők” a keresők számára, mint az a laza, a metaforaképzés ösztönösségét követő szóösszeség, mely a fogalomköröket alkotja. (Hangsúlyozom: minden ilyenfajta fogalomkörre érvényes ez a lazaság, nem csak azokra, amelyeket Bartos alkotott.)

Például a **határ** fogalmával kapcsolatban joggal igényelhetjük egyes fajtáinak módszeres felsorolását, mégpedig csoportosítva a fajtaképzés egyes szempontjai szerint (formális határok, mint **állam-**, **közigazgatási**, **illetékességi**, **birtok-** stb., érzelmi-történelmi határok, mint **ezeréves**, **trianoni** stb., metaforikus határok, mint **látóhatár**, **időhatár**, **túréshatár**, **csillagos ég** stb., különleges, tájnyelvi és speciális határok, mint **mezsgye** stb.

Csoportosíthatók a közvetlen fogalmi összefüggések a partitív, egész-rész viszonyok vagy valamilyen oksági összefüggés szerint is (mint például a **határ** esetében **védelem**, a **támadás**, a **beszivárog** stb.), illetve a tulajdonságok (mint például **netovább**, **tilos**) szerint. Szóba jöhetnek további értelmi összefüggések is (mint például az antonímia, az egymással ellentétes jelentésű szavak közötti kapcsolat).

Formálisan, a teljesség igénye nélkül, csak szemléltető példaként, vezérszónak kiválasztva három szót a **195. HATÁR** fogalomkörből:

Határ

Szónonimája: limes.

Átfogóbban: végződés.

Fajtái: (1) államhatár, birtokhatár, illetékességi határ, közigazgatási határ, zöldhatár,

(2) ezeréves határ, trianoni határ,

(3) csillagos ég, időhatár, látóhatár, túréshatár,

(4) alsó határ, felső határ.

Ráutalnak: (1) beszivárog, határvédelem,

(2) őriz, támad.

Tulajdonságai: határérték, határhelyzet, határvonal.

Egyéb: (1) él, front, perem, szél, végződés,

(2) határvidék.

Fogalomköre: 195. HATÁR

Ellentéte: határtalan.

Határvonal

Szónonimája: kontúr.

Átfogóbban: vonal.

Fajtái: demarkációs vonal, oldalvonal, partvonal, őrvonal, választóvonal, záróvonal.

Tulajdonságai: határjel.

Egyéb: határ menti.

Régiés: mezsgye.

Fogalomköre: 195. HATÁR

Határjel*Átfogóbban:* jel.*Fajtai:* határkaró, határkő, tilalomfa.*Tájnnyelvi:* péce.**Fogalomköre: 195. HATÁR**

Az egyes vezérszavakhoz (példánkban a **határ**, a **határvonal**, a **határjel**) közvetlenül kapcsolódó szavak jelentős része nem szükségszerűen fog ugyanahhoz a fogalomkörhöz tartozni (lett légyen bármilyen a csoportosítás rendszere). Nem arról van szó, hogy a bemutatott rendszer jobb, mint az az enumeratív, fogalomkörökön alapuló, intuitív alapon rendező rendszer, melyet Bartos alkalmazott, hanem arról, hogy *kiegészíti*.

A fenti példák arra jók, hogy szemléltessék: valamilyen – akármilyen, de lehetőleg az intuitívval ellentétes, formálisabb – kiegészítő rendszerre szükség volna. Bartos Tibor igényességében és „személyességében” kiemelkedő vállalkozása csak az ellentétével együtt igazán teljes.

A példákban bemutatott szócikkek valójában az információkereső teauruszok szabványosított (MSZ 3418-86) szócikkeinek szerkezetét követik közérthetőbb formában. Ilyen teaurusz – elsősorban az automatizált adatbázisok számára – számos szakterületen készült már Magyarországon, számuk kb. 40. Nem a Bartos által annyira szeretett hagyományos, sokszor kihalófélben levő mesterségek, hanem a mai technika és ipar szavait tartalmazzák. Szókészletüket ugyan sohasem összesítették, de biztos, hogy hasznos források lehetnének a beszélt magyar nyelv ama teauruszához, melyet Póra után most Bartos készít.

Bartos másik vezéreszméje a mesterségekkel függ össze. A mesterembereket tartja az igazi szóteremtőknek. „*A mesterember a világ teremtése óta mind okos ember, az tudni való... Magam végül úgy döntöttem, hogy ipar nélkül szélütött a nyelv.*”

Lehet, hogy majd úgy érzi, mintha a fogát húznák, de a marxizmus szerint is a munka tette az embert. Egyébként apám is mindig a munkáról beszélt nekem, pedig nem volt marxista. Csak éppen a marxizmus meg apám nyomasztó fölénye miatt tovább tartott, míg hajlandó voltam elfogadni, hogy ebben van valami. Mindezzel csak azt akarom mondani, hogy Bartos eme vezéreszméjénél mi sem természetesebb: aki csak egy kicsit is beleszagol az automatizált adatbázisok információkereső rendszereinek és nyelveinek világába, tapasztalhatja, milyen nagyságrendekkel nagyobb szókincset kezelnek ezek az adatbázisok, mint amit a mindennapi, beszélt nyelvben használunk. Ezek az adatbázisok ugyanis egy-egy mesterség (ma úgy mondják: szakterület) szókincsét kezelik. Csakhogy Bartos – legalábbis személyes beszélgetéseinkben – irgalmatlanul semmibe vette az olyan szavakat, mint **csúcsrajárat**, **formatervezés**, **képernyő**, **noteszgép**, **porlasztás** vagy **tömegcikk**. Ehelyett erejét sok esetben az olyan régies szavakra fordította, melyeket ma már senki sem használ, noha nagyon szépek és nagyon érdekesek (mint **lőcs**, **bókony**, **hiú** [padlás]). Nem feleslegesen, mert a teljességre törekvés és pontosság erkölcsi kötelesség. Csak éppen van más irányban is erkölcsi teendő: a mai ipari világ szavai legalább annyira léteznek a mindennapok nyelvében, akár régebben a **szekerce** vagy a **bitó**.

Ide tartozik, hogy a „pesties” kiszólásokból annak ellenére a kelletténél kevesebb szerepel a példaként megadott fogalomkörökben, hogy Bartos kiáll az argó, a szleng hasznossága és szépsége mellett. (A **195. HATÁR** fogalomcsoportból a **tílt** mellett

ugyan miért hiányzanak például az olyan szlengkifejezések, mint **coki**, **csekáj**, **kuss**, **pofa be**, **stop?**)

Harmadik vezéreszméje Bartosnak, hogy valójában minden szavunk az igék alkotás sorvezetőt követi, vagy jó volna, ha követné. *„Mesterszókinsének igebősége vezetett rá éppen, hogy mi, írástudók... a főnevek múzeumaiban élünk. S azért nem elevenedünk meg, mivel igénk nincs elegendő.”* A civilizációra nagyon jellemző, milyen egyensúly alakul ki adott dolog igésített, illetve főnevesített változatai között. Bizonyára a személyesség mértékét fejezi ki, hogy mennyire „igésülnek” a dolgok. A bárd használatának évszázadai teremtették meg a bárdol igét, miközben a számítógép használata nem jár együtt olyan igével, mely csak ennek a gépnek a fogalmából eredeztethető. Kétségtelen, hogy civilizációnkban a fizikai tárgyak számának tömegesedése nyelvi főnevesedéssel jár együtt. A fogalmak rendeződése azonban nem kizárólag a tevékenységet jelentő szavakon múlik. Az a fogalmi rendező rendszer például, melyet Bartos a **195. HATÁR**, a **196. BENN** és a **197. KINN** fogalmaival példáz, arra utal, hogy a nyelvi rendszer mélyén sokkal bonyolultabb szerveződések lapulnak, semmint hogy csak az igékkel egyedül meg lehetne ragadni a grabancukat.

Vezéreszméje Bartosnak végül, de nem utolsósorban az értékmentés. Emiatt nem bírta ki, hogy kedvencét, a nyelvet, melyet annyira a magáévá tett, hogy még egy semmiféle nyelvjárásban nem létező beszédmódot is kialakított magának, mely írott szövegeiben is félreismerhetetlen cirkalmasságával jelen van, valamilyen formában ne rögzítse az örökkévalóság számára. Legalábbis anyanyelvének a szókinsét. Ez okozza, hogy rá is érvényes, amivel Pórárt megrótták: *„a tájszavak fölvetelésében... nem tudott mértéket tartani”*.

Annak fényében, hogy valószínűleg egyike lesz az utolsóknak, akik számára az ilyen szavak még egyáltalán élnek, annak fényében, hogy az utolsó időket éljük, amikor még egyáltalán megragadhatók, ez a kifogás csak tudományoskodás. Még az sem számít, hogy lendületében olykor nem kizárólag fogalmak neveit – tehát általános neveket – vett föl szótárába, hanem tulajdonneveket is (mint Vaskapu, Vég-Szendrő, Őrség, Tripolisz). Az sem számít, hogy helyenként, a szakember szemében teljesen véletlenszerűen, nemcsak etimológiai fejtegetésekbe bocsátkozik, hanem valóságos művészeti és történeti ismeretterjesztésbe fog (*„középkori lábasházaink Zsolnán, Lőcsén, Késmárkon, Eperjesen, megmaradt egy-egy Győrben, Sopronban”).* Noha az ő számára ez talán a közös nemzetünkhöz fűződő érzelmeiből következik, nem azért jók, hanem azért, mert személyesek, ezért „kaotikusak”, ezért meglepők és ezért asszociatívak. Aki szótárt forgat, éppen az asszociativitást igényli. Bartos ebben mester. És amit csinál, az szép.

A kérdés az, hogy be tudja-e fejezni. Merthogy még nem látni a végét. Csak lenne végre készen! Aztán majdcsak lesz megint valaki, aki újra a kezébe veszi és továbbalakítja.